

Värdegrund i praktiken

En värdegrund utgörs av de viktiga värden som eftersträvas inom till exempel en profession eller en organisation. Ett värdegrundsarbete identifierar vilka värden och principer som ska vara gällande. Svensk sjuksköterskeförenings Värdegrund för omvårdnad, www.swenurse.se utgår från de mänskliga rättigheterna och innefattar värden såsom respekt för värdighet och integritet.

Tack vare Svensk sjuksköterskeförenings medlemmar har vi haft möjlighet att skapa denna publikation.

Värdegrund i praktiken

Inledning

ICN:s etiska kod för sjuksköterskor, www.swenurse.se beskrivs sjuksköterskans ansvar för att utveckla och upprätthålla omvårdnadens värdegrund. Det kan sjuksköterskan göra genom dialog och reflektion över etiska frågeställningar och utmaningar, viktiga värden och normer. I arbetet i hälso- och sjukvården bör sjuksköterskan ha ett etiskt medvetet handlande som värnar centrala värden för omvårdnad, ifrågasätta oetiska arbets sätt och förhållanden samt fortbilda sig inom etik. Sjuksköterskor har ett ansvar att ta en ledande roll vid etiska utmaningar som uppstår i vård situationer kring patienter, närstående och kollegor, samt att uppmuntra till en öppen dialog mellan intressenterna. I dessa situationer är det viktigt att hela det interprofessionella teamet, även patient och närstående om det bedöms lämpligt eller möjligt, inkluderas i dialogen.

Sjuksköterskor behöver tid och stöd för att upprätthålla en medvetenhet om såväl uttalade, outtalade värderingar och normer i organisationen eller hos den enskilde. Reflektion och dialog om etik är förutsättningar för att kunna fatta välgrundade beslut i etiskt utmanande situationer.

Arbetsgivare har ansvar för att etikstöd erbjuds och integreras i organisationen samt att främja etikarbete och ge förutsättningar för sjuksköterskor att ge en värdig och god vård. Etikreflektion är nödvändig för att sjuksköterskor ska få kompetens, mod och styrka att uppmärksamma och bemöta patienters och närståendes behov och förväntningar. När utrymmet för etikreflektion minskar bland de som arbetar närmast patienterna ökar risken för etisk stress och ett oetiskt agerande i mötet med patient, närstående och kollegor. Dessutom ökar risken för att brister i hälso- och sjukvården passerar obemärkta.

Att hantera etiska utmaningar kan vara tidskrävande och svårt för sjuksköterskor men är en viktig och nödvändig del för att upprätthålla den professionella värdegrunden. I hälso- och sjukvården, där det enkelt mätbara prioriteras alltmer, behövs utrymme för att lyfta frågor om till exempel integritet, värdighet, lidande och hopp – begrepp som måste hållas levande och fyllas med innehåll i det dagliga arbetet och i mötet med patient, närstående och kollegor.

Sjuksköterskor bör ta initiativ till reflektion och dialog över etiska utmaningar samt vara uppmärksamma på när metoder för en strukturerad analys eller extern facilitering av dialogen behövs. Etikarbetet behöver integreras i det dagliga kliniska arbetet. En ständigt pågående dialog om vad som är viktigt innebär även en möjlighet att förebygga och hantera etisk stress hos sjuksköterskor. Etisk stress har beskrivits som känslomässig smärta och ångest när hälso- och sjukvårdspersonal vet vad de anser är etiskt rätt att göra, men inte kan agera därefter på grund av olika begränsningar, eller när de är osäkra på vad de anser är etiskt rätt att göra, men ändå behöver agera.

Forskning visar att etisk stress kan leda till skuld, maktlöshet, och utbrändhet. Samband har visats mellan höga nivåer av etisk stress och ett dåligt etiskt klimat, bristande arbetstillfredsställelse, avsikt att lämna arbetsplatsen samt ökad personalomsättning. Etiska utmaningar kommer alltid att uppstå i hälso- och sjukvården. Etisk stress är en naturlig del i arbetet och behöver hanteras.

Etikstöd

Syftet med etikstöd är att stödja hälso- och sjukvårdspersonal i att identifiera etiska utmaningar samt att reflektera över vad som bör göras för att förbättra hälso- och sjukvårdens kvalitet. Reflektionen är helt central i det systematiska etikarbetet i hälso- och sjukvården. I andra länder erbjuds systematiskt etikstöd även till patienter och närstående men det är fortfarande ovanligt i Sverige. Tillgången till ett systematiskt etikarbete varierar över landet och är relativt ovanligt i primärvård och kommunal hälso- och sjukvård. Det systematiska etikarbetet behöver integreras som en naturlig del i det dagliga arbetet i hälso- och sjukvården.

Ett systematiskt etikarbete kan organiseras på olika sätt. Etikråd kan finnas på nationell, regional och sjukhusnivå. De kan även ha specifika inriktningar såsom barnetikråd. Etikråden består ofta av olika yrkeskategorier exempelvis sjuksköterskor, läkare, jurist, filosof och representant från sjukhuskyrkan. Uppdraget varierar stort för olika etikråd då en del främst arbetar med övergripande frågor och riktlinjer medan andra även hanterar etiska utmaningar i enskilda patientfall.

En del vårdgivare har inrättat så kallade etikombud som finns lokalt i verksamheterna. Ibland finns även en central samordningsfunktion, en så kallad "etiksamordnare", som organiserar och samordnar etikarbetet inom organisationen. Det finns ett växande antal hälso- och sjukvårdspersonal som utbildat sig till facilitatorer av fallbaserade etikreflektioner i det interprofessionella teamet. Vidare finns olika samarbeten med etiker vid olika universitet som bidrar till det systematiska etikarbetet.

Etikreflektion

Etikreflektioner kan genomföras individuellt eller i grupp och leder till ökad etisk kompetens. I ICN:s etiska kod för sjuksköterskor uppmanas sjuksköterskor till självreflektion men också till att delta i etikreflektioner samt att uppmuntra till en öppen dialog mellan alla intressenter. Syftet med att reflektera över de egna handlingarna, med stöd i etiken, ger en möjlighet att belysa etiska utmaningar som kan uppstå i mötet.

I den kontinuerliga reflektionen över centrala värden i omvårdnadens värdegrund är dialogen och den gemensamma reflektionen helt avgörande. En stor del av kunskapen i omvårdnad är erfarenhetsbaserad kunskap. Genom dialog om etik och förhållningssätt medvetandegörs egna och andras värderingar. I dag förekommer sådana reflektioner vid flera arbetsplatser. Reflektionen kan ha fokus på etiska utmaningar i enskilda patientfall eller utgå från olika teman.

Etikreflektioner om patientfall

Fallbaserade etikreflektioner kan genomföras på olika sätt och ha olika mål. Syftet är att stödja hälso- och sjukvårdspersonal i att hantera etiska utmaningar i specifika patientfall. Det kan vara ett patientfall med en tidigare eller pågående etisk utmaning. Om det är en pågående etisk utmaning kan etikreflektionen vara viktig för att komma fram till ett lämpligt handlingsalternativ gällande patientens fortsatta vård och behandling. Etikreflektionen om patientfall är oftast inte beslutsfattande utan snarare beslutsgrundande. Den ger underlag och olika perspektiv på den etiska utmaningen.

Oftast genomförs den fallbaserade etikreflektionen med patientens vårdteam om en vårdsituation som de upplever innehåller etiska utmaningar. Ibland deltar även patienten och eventuella närstående, men det är fortsatt ovanligt i Sverige. Det gör att det blir extra viktigt att inhämta patientens och närståendes perspektiv gällande den etiska utmaningen. Under etikreflektionen får deltagarna dela med sig av sina erfarenheter och perspektiv på vårdsituationen varigenom förståelse för olika perspektiv kan skapas.

Deltagande kan leda till en fördjupad kompetens att uppmärksamma och beskriva vad som är etiskt utmanande situationer, samt att förstå egna och andras värderingar och perspektiv.

Etikreflektionen leds ofta av en facilitator, det vill säga en person som underlättar dialogen. Facilitatorn utgår ofta från en reflektionsmodell. I dag används flera olika metoder för reflektion. Metoderna syftar till att identifiera värden, normer och principer som är viktiga i det specifika fallet.

Gemensamma steg i metoderna är att beskriva och identifiera:

fakta i fallet, olika perspektiv

vad det är som skaver, etisk utmaning

vilka viktiga värden och principer som står på spel

möjliga handlingsalternativ

hur det kan genomföras

Etikreflektion om olika teman

Etikreflektioner med fokus på olika teman kan handla om olika värden eller principer men kan även utgå från autentiska eller fiktiva fall. Till hjälp för reflektionen finns olika metoder, till exempel dialogduken och etikcafé.

Dialogduken

Svensk sjuksköterskeförening har genom Sjuksköterskornas etiska råd tagit fram Dialogduken, ett verktyg som syftar till att stimulera till reflektion om etik och värdegrundsfrågor på arbetsplatser såväl som i team och i utbildning. Dialogduken kan användas på olika sätt utifrån verksamhetens behov samt utifrån praktiska förutsättningar, till exempel hur lång tid som finns för reflektionen.

Rekommenderat är att arbeta i mindre grupper om 4–8 personer för att alla ska få möjlighet att vara delaktiga. Mer information om Dialogduken finns på Svensk sjuksköterskeförenings hemsida, www.swenurse.se där duken finns för nedladdning och utskrift. Där finns instruktioner till dialogduken samt fiktiva patientfall och situationer att använda som underlag för reflektionen. Dialogduken kan även beställas i pappersform via Svensk sjuksköterskeförenings webbutik, www.swenurse.se

Etikcafé

Denna form för att arbeta med etiska frågor har ofta en flexibel struktur, vid fikabordet. Antalet deltagare kan variera stort eftersom reflektionen kan ske i smågrupper med efterföljande återkoppling i storgrupp. Reflektionen handlar om ett bestämt tema eller ämne, till exempel ett av de centrala värdena för omvårdnad. Ämnet kan väljas med utgångspunkt från en händelse i hälso- och sjukvården men kan också utgå från fiktiva patientsituationer. Vid dessa tillfällen kan till exempel Dialogduken, som beskrivs ovan, användas för reflektionen.

Fler reflektionsmetoder kan du hitta i bilaga 1.

Sjuksköterskornas etiska råd anser att:

Ansvar för att hälso- och sjukvården baseras på omvårdnadens värdegrund inte bör vila enbart på den enskilda sjuksköterskan, utan även på arbetsgivaren, som bör främja ett etiskt gott klimat i organisationen.

Sjuksköterskor ska erbjuda regelbundet och strukturerat etikstöd, exempelvis fallbaserade etikreflektioner, som är integrerat i hälso- och sjukvården.

Etikreflektioner behöver ske regelbundet och strukturerat och inkludera hela det interprofessionella teamet.

Möjlighet till vidare fördjupning

Om du vill lära dig mer om etik så har Sjuksköterskornas etiska råd tagit fram olika publikationer som kan användas som underlag för diskussion och reflektion i arbetsgrupper eller i undervisning av studenter. Dessa hittar du på Svensk sjuksköterskeförenings hemsida, www.swenurse.se

I bokform kan vi rekommendera: Sandman, L., & Kjellström, S. (2024). Etikboken – Etik för vårdande yrken (3 uppl.). Studentlitteratur.

Bilaga 1.

Reflektionsmetoder

Aktörsmodellen

Denna metod är flitigt använd både i klinik och i utbildning. Ursprungsmetoden beskrevs av Bischofberger med flera redan 1991 och har sedan vidareutvecklats av Marie Chenik, tidigare etksamordnare vid Karolinska Universitetssjukhuset. Kritik har framförts mot metoden, bland annat att ett av stegen utslutande fokuserade på konsekvensetik och detta ledde till ytterligare revideringar.

Här kan du läsa mer:

Bischofberger, E., Dahlquist, G., Elinder, G. (1991). *Barnets integritet – Etik i vårdens vardag*. Almqvist & Wiksell.

Bartholdson, C., Pergert, P., & Helgesson, G. (2014). Procedures for clinical ethics case reflections: an example from childhood cancer care. *Clinical Ethics*, 9(2–3), 87–95.
DOI: 10.1177/1477750914546758

Dilemma metoden

Dilemma metoden utvecklades ursprungligen i Nederländerna men används också i Sverige, bland annat inom Barncancervården. Metoden används i fallbaserade etikreflektioner och en utbildning har utvecklats för facilitatorer i att använda metoden, facilitera dialog och att stödja deltagare i att undersöka viktiga värden och efterföljande normer.

Här kan du läsa mer:

Molewijk, B. & Ahlsén, R. (2011). Clinical Ethics Committee Case 13: Should the school doctor contact the mother of a 17-year-old girl who has expressed suicidal thoughts? *Clinical Ethics*, 6(1), 5–10.

Pergert, P. & Bartholdson, C. (2023). Etiska dilemman och kliniskt etikstöd. I: Inger Kristensson Hallberg & Mariette Derwig. *Pediatrik omvårdnad*. Stockholm: Liber, sid. 38–42.

Tan, D. Y. B., Ter Meulen, B. C., Molewijk, A., & Widdershoven, G. (2018). Moral case deliberation. *Practical Neurology*, 18(3), 181–186.
DOI: 10.1136/practneurol-2017-001740

Weiner, C., Pergert, P., Castor, A., Molewijk, B. & Bartholdson, C. (2022) Difficult situations and moral questions raised during moral case deliberations in Swedish childhood cancer care – A qualitative nationwide study. *European Journal of Oncology Nursing*, 60:102189. DOI: 10.1016/j.ejon.2022.102189

Ett till fem-metoden

Metoden är framtagen med målet att det ska vara en lättillgänglig metod som underlättar kommunikation om etiska utmaningar i interprofessionella grupper. Metoden skiljer sig från andra metoder eftersom ett av stegen ger plats för att reflektera över känslor för att komma åt det som skaver. Ett till fem-metoden stödjer vägledning av kommunikationen i fem steg.

Här kan du läsa mer:

Fischer-Grönlund, C., Brännström, M., & Zingmark, K. (2021). The 'one to five' method - A tool for ethical communication in groups among healthcare professionals. *Nurse Education in Practice*, 51, 102998. DOI: 10.1016/j.nepr.2021.102998

Omvårdnad sedan 1910

Svensk sjuksköterskeförening är sjuksköterskornas professionsförening. Vi är en ideell förening som företräder professionens kunskapsområde omvårdnad. I över hundra år har vi tagit ansvar för och engagerat oss i omvårdnad – forskning, etik, utbildning och kvalitet – för patientens, vårdens och hela samhällets bästa. Alla legitimerade sjuksköterskor och sjuksköterskestuderande kan bli medlemmar.

Svensk sjuksköterskeförening

Baldersgatan 1, 114 27 Stockholm

08-412 24 00, info@swenurse.se

www.swenurse.se

Produktionsfakta

Utgivare: Svensk sjuksköterskeförening

Grafisk Form: Erika Rennel Björkman

Tryck: Åtta45, 2024

ISBN: 978-91-85060-84-9

Trycksak
3041 0001